Skogen Arbores berättar om Trädkultur

Andra Delen

Den Första Delen beskrev översiktligt träden i Skogen Arbores. Innevarande del redovisar mer i detalj den arkeologiska utvecklingen, trähistoria, de enskilda arternas antal samt trädens egenskaper och användning. Meningen är att dessa två delar skall förtydliga diskussionen och underlätta beslutet om Skogens framtida utformning och skötsel. På slutet redovisas även alternativ till handlingsplan.

Kommentarer till Tabell 1 och trädens arkeologiska historia

Ur Tabell 1, som framtagits med fokus på Västkusten, framgår i vilken tidsordning träden uppträdde under utvecklingen. När senaste inlandsisen successivt smälte bort uppstod först ett tundraliknande landskap med dvärgbjörk, en och sälg. Från söder invandrar senare björk, tall, asp och hassel. Långt senare, när klimatet blir varmare, uppträder alm, ask, ek och lind. Småningom bildas ekblandskogar och täta lövträdsurskogar på öppna och bördiga marker, medan tall och björk dominerar på magrare mark och i bergsområden. Hassel finns i utkanterna av lövskogen, och klibbal växer i våtmarker.

Långt senare minskar alm dramatiskt, troligen på grund av almsjukan, vilket omfördelar trädbeståndet. Bok kommer in först 2.500 f.Kr., och gran, som vandrar ner från norr, når Skåne först 500 e.Kr.

Människan (Tabell 1) finns tidigt som mobilt jägarfolk, som kommer upp söderifrån under säsongen. Fasta boplatser uppträder flera tusen år senare.

Skottskogar

Genom bl.a. pollenanalys har man kunnat tolka fram en tidig ”skogsbondemiljö”, som fanns i många tusen år sedan människan blev bofast. Lövskogarna var en gigantisk näringsresurs för betande djur, men när träden växte, nådde djuren inte upp. Då ringbarkade man träden, vilket innebar att man strax ovan marken skalade av barken och bastlagret in till trädets ved. Då upphörde näringstillförseln från roten till bladverket i kronan, och trädet torkade och dog så småningom. Men under ringen bildades rikligt med skott under ett antal år. Betande djur kunde direkt konsumera skotten. Hasseln spred sig i den ljusnande skogen och kunde röjas för nya, kortare skott. En stor mängd ormbunkar och andra örter växte även till med bättre ljusförhållanden. Vilt och begynnnade kreatur kunde härmed frodas med jägaren-fiskaren-samlaren, som även blivit odlare!

På bördiga jordar röjdes långt senare skogen och det utvecklades åker, hag- och ängsmarker.

Tabell 1. Människor och träd på Västkusten i tidiga år

Årtal före Kristus

10.000	Inlandsisens södra kant går ungefär genom nuvarande Vänern.
	Människan
11.000-8.500	Västkusten nås för första gången av mobila fångstfolk från söder. De utnyttjar rika marina resurser i ett kargt skärgårdslandskap.
Cirka 7.500	Fasta boplatser.
	Träd
10.000	Tundra med dvärgbjörk, en, sälg med örter av gräs, halvgräs, ormbunkar m.m.
9.500-8.500	Björk, tall, och asp vandrar in från söder.
8.500-7.000	Tall och hassel dominerar. Hägg, rönn och oxel.
7.500	Klimatet blir mildare och alm, ask, ek och lind vandrar in och konkurrerar med asp, björk, tall och hassel. Se kommentar om ”skottskogar”, som utvecklades av människan.
7.000	Ekblandskog, som är ek, alm, ask, asp, lind och lönn dominerar på öppna jordar med inslag av tall. Hassel finns i utkanterna och klibbal i våtmarker. Tall och björk dominerar på magrare mark och i berglandskap.
6.500	Sommartemperaturen är 2-3 grader högre än idag och täta lövurskogar dominerade av lind, alm, ek och ask växer på bördiga jordar. Särskilt lind tycks prägla lövurskogen. Vildapel förekommer.
4.000-3.000	Alm minskar dramatiskt över hela Europa, troligen på grund av almsjukan, vilket påverkar trädbeståndet. Först tilltar björk, sedan hassel.
2.500	Bok vandrar in. Den kommer dock bli det dominerande trädet i Sydskandinavien först omkring 500 efter Kristus.
2.000	Hassel ökar på bekostnad av lind och alm.

Årtal efter Kristus

500	Granen vandrar ner norrifrån och når Skåne.
Senare	Agrar expansion m.m. påverkar landskapsbilden och leder till utarmning av vissa marker, som blir kalhyggen eller blir bevuxna med ljung, en och gräs.

Faktorer som påverkat utvecklingen av växtligheten på västkusten och Styrsö fram till planteringarna 1886 och 1906-1907

Det framgår tydligt av bilder från omkring år 1886 att öarna i skärgården i stort sett var kala. Det förekommer många förklaringar och myter, varför öarna helt rensades på skog. Exempelvis återkommer det i många skrivningar utan dokumentation, att öarna först var helt bevuxna med ek och att träden avverkades främst för byggnation av fartyg. Gör man en källgranskning i trovärdig arkeologisk och historisk litteratur framkommer dock en helt annorlunda bild. Innan argumenten redovisas nedan, kan man generalisera för södra skärgården, att det huvudsakligen var till bränsle, som skogen, som var blandskog, troligen användes.

Träden på öarna i södra skärgården

Vi har ingen exakt information om växtligheten på öarna just innan skövlingen skedde. Men data från pollenanalyser m.m. i sydvästra Sverige tyder på att öarna var bevuxna med blandskog. På öppna jordar mellan berg och klippor växte ekblandskog, d.v.s. alm, ask, asp, ek, lind, lönn med inslag av tall och björk. Hassel var troligen talrik. På magrare mark och berg växte huvudsakligen tall och björk. På de relativt karga öarna var det troligen inte frodig lövurskog det rörde sig om. Öarna hade tidigt boskapsskötsel och småjordbruk, kanske mest på Brännö, medan de övriga öarna snart dominerades av fisket.

På Styrsö var det sannolikt tall och björk som dominerade, med även övriga lövträd mellan bergen. Det är sannolikt att granen hunnit komma in på 1500-talet. För att få full tydlighet behöver man göra bl.a. pollenanalyser direkt på olika platser på ön. Att eken inte dominerade bilden framstår dock som klart.

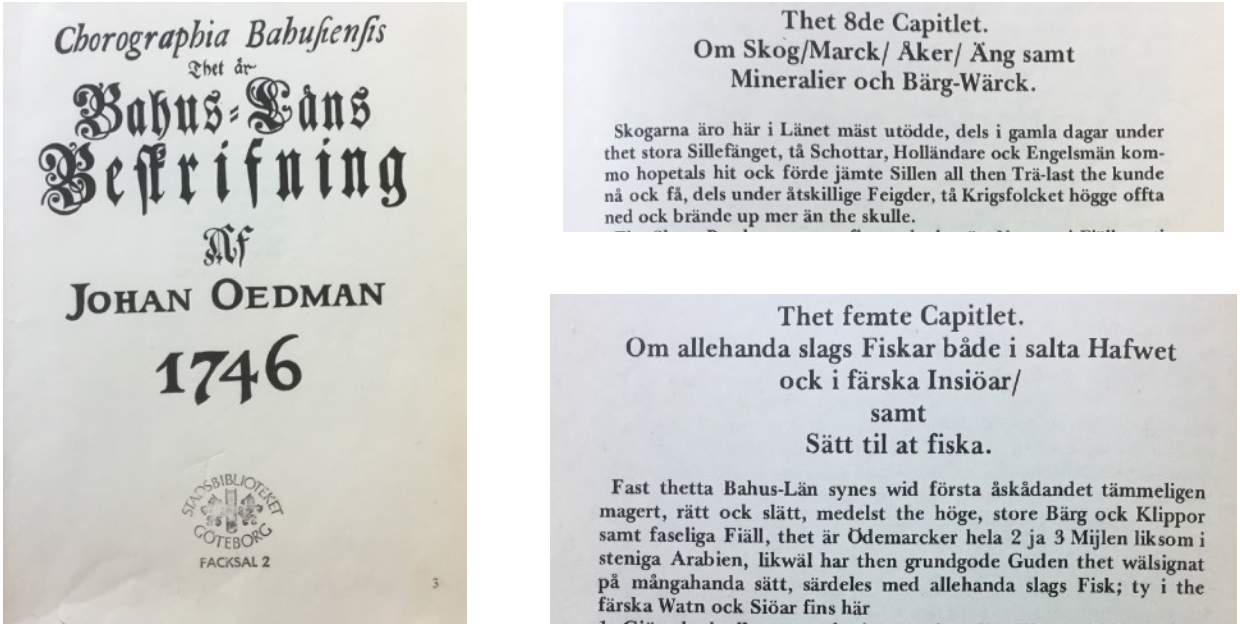
Chorographia Bahusiensis
Thet är
Bahus-Läns
Beskrifning
Af
JOHAN OEDMAN
1746

STADSBIBLIOTEKET GÖTEBORG
FACKSAL 2

Thet 8de Capitlet.
Om Skog/Marck/ Åker/ Äng samt
Mineralier och Bärg-Wärck.

Skogarna äro här i Länet mäst utödde, dels i gamla dagar under thet stora Sillefänget, tå Schottar, Holländare ock Engelsmän kommo hopetals hit ock förde jämte Sillen all then Trä-last the kunde nå ock få, dels under åtskillige Feigder, tå Krigsfolcket högge offta ned ock brände up mer än the skulle.

Thet femte Capitlet.
Om allehanda slags Fiskar både i salta Hafwet
ock i färska Insiöar/
samt
Sätt til at fiska.

Fast thetta Bahus-Län synes wid första åskådandet tämmeligen magert, rätt ock slätt, medelst the höge, store Bärg ock Klippor samt faseliga Fiäll, thet är Ödemarcker hela 2 ja 3 Mijlen liksom i steniga Arabien, likwäl har then grundgode Guden thet wälsignat på mångahanda sätt, särdeles med allehanda slags Fisk; ty i the färska Watn ock Siöar fins här

Figur 1.

Det är inte troligt att det fanns ekar, som vuxit till i storlek och rakhet för fartygsbygge på de relativt magra, vindpinade öarna. Säkert för mindre båtar och husbygge, men det var främst behovet av bränsle, som knäckte skogen, se mer nedan.

Tidiga rapporter om skövlingen av skogen

Den legendariska domprosten i Tanum, Johan Oedman, gav ut en tjock bok 1746 (Figur 1), där han målande beskriver nästan allt om Bohuslän då. Är du nörd, så läs den!

Citaten i Figur 1 belyser frågan om skövlingern av träden i regionen. I 8:e kapitlet skriver han (i översättning): *Skogarna i länet är mest utdöda, dels från gamla dagar under de stora sillperioderna, då skottar, holländare och engelsmän kom i mängder hit och forslade bort utöver sillen all den trälast de kunde få, dels under åtskilliga konflikter då krigsfolket ofta högg ner och brände mer än de skulle*.

I 5:e kapitlet skriver han i samband med fisket (i översättning): *Fastän detta Bohuslän synes vid första synen tämligen magert, rätt och slätt, med de höga, stora bergen och klipporna samt fasliga fjäll, där det är ödemarker hela 2 till 3 mil liksom i steniga Arabien, så har likväl den grundgode Guden välsignat det på mångahanda sätt, särskilt med all slags fisk…*

Vad han således menar är, att skogen är utdöd på grund av sillperioderna och åtskilliga fejder. Vidare att ett område på 2-3 mil, han menar nog in från kusten, är ödemarker som i steniga Arabien. Han säger ”från gamla dagar under de stora Sillperioderna”, alltså skövlades öarna troligen redan från 14-1500-talet.

A. E Holmberg skriver 1867: *Sista dråpslaget fingo Bohusläns skogar under sillfisket 1747-1808, i anseende till den myckenhet byggnadsvirke, som åtgick till byggnader i skärgården, och bränsle till trankokerierna.*

Sillperioderna med stor export av saltad sill och tran

Sillperioderna var en storhetstid för västkustens näringar. De beskrivs något här för att illustrera det stora behovet av skog, som följde med industrin.

I intervall på några decennier gick stora sillstim in nära kusten, främst i Bohuslän, och de erbjöd stora fångster med den tidens metoder i långgrunda strandremsor, som vid Brännholmsviken på Styrsö. Perioderna varade 1419-1474, 1556-1589, 1660-1680, 1747-1809 (stora sillperioden), 1877-1906. Man kan konstatera från Oedmans bok, som kom ut innan stora sillperioden började, att det redan då var stor brist på skog.

Fångsten hanterades på två sätt. Dels saltades den in i tunnor tillverkade av endast ek eller bok. Dels kokade man tran, vilket krävde mycket bränsle. Behovet av stora mängder salt tillgodosågs med saltpannor, som krävde bränsle för att avdunsta vattnet, men främst skedde denna tillförsel genom import.

År 1787 fanns det 332 sillsalterier i Bohuslän. Salteriet bestod av ett magasin med salt och tunnbindare samt en stor volym övrig arbetskraft. Ägarna var mest handelsmän, huvudsakligen i städerna. År 1764 exporterades 228.000 tunnor salt sill utöver den inhemska konsumtionen, men vissa säsonger blev det mer än 300.000. En tunna hade fastställts till 126 liter.

Trankokeriet är en anläggning, där fisk eller valkött kokas för att utvinna tran, som kunde användas till föda och bränsle (även lampor), samt såpa. Idag finns stora kokerier i Nordnorge, även på båtar, och man marknadsför destillerad tran (olja) av hög kvalitet för konsumtion. Näringsvärdet, nyttan och övrig kvalitet kan jämföras med de bästa vegetabiliska oljorna.

Det var överskottet från sillsalterierna, som gick till trankokning. År 1787 fanns det i Bohuslän 409 trankokerier med sammanlagt 1800 kittlar, d.v.s. i genomsnitt 4-5 kittlar per kokeri (men det fanns upp till 36), som levererade 50.000 tunnor tran årligen. En kittel (180 cm diameter och cirka 200 cm hög) hade metallbotten (koppar) och var påbyggd med träkrage. Den värmdes kraftigt med vedeld, senare stenkol och torv, ofta dygnet runt. Tranet (fettet), som flöt upp på vattenfasen, kunde tappas ur med kranar upptill eller skopas ur. Det s.k. grumset som blev kvar, blev först ett oerhört miljöproblem, då det dumpades direkt i havet. Senare krävde man grumsdammar, där proteinet och andra rester sedimenterade och kunde användas till näringsrik gödsel. Dock kvarstod en kraftig lukt, som låg över landskapet. Bl.a. Styrsö Bratten hade ett stort trankokeri med en grumsdamm.

Ekvirket till tunnorna togs säkert först ur den lokala skogen, men senare måste materialet inköpas från bl.a. Karlshamn och Karlskrona i Blekinge, ett av landskapen med stor produktion av ek, även bok (Blekinges landskapsträd är ek).

Den omfattande transporten av sill och tran ledde till en utökad fartygsflotta och nya skeppsvarv, se även nedan i samband med behovet av ekträ.

Förbrukningen av skogen som bränsle på Styrsö

Här föreligger alltså avslöjande indikationer på att skövlingen av skogen främst berodde på det omfattande behovet av bränsle till trankokerierna, även saltpannorna. Så länge eken fanns tillverkades även tunnorna av lokal ek. Hur fort öarna blev kala är inte helt klart. Men Johan Oedman rapporterade ju redan 1746 om förödelsen just inför stora sillperioden, se ovan. Behovet fanns redan på 1400-talet.

Kommunerna försökte upprepat förhindra skövlingen. En period krävdes plantering av två nya träd för varje fällt träd. Man fick även kokerierna att använda torv och stenkol i stället för ved. Men tydligen utan slutlig framgång. Läser man mellan raderna kan man se, att bränslet slutligen måste tas långtifrån.

Kommentarer kring ek för skepps- och båtbyggnad

På grund av den existerande myten, att eken på Styrsö förbrukades till fartygsbyggen, passar jag på att informera även om ekens historia och betydelse i landet för skeppsbyggen.

Fenicierna (från 3.000 f.Kr.) anses vara de första större skeppsbyggarna, och de byggde handelsfartyg av furu (tall) med master av cederträ och åror av ek.

Hos oss var det först efter vikingatiden (800-1.100 e.Kr.) som man började bygga större skepp. Eken stod här i centrum. Gustav Vasa införde år 1558 den kungliga rätten till de svenska ekarna. Det innebar att skogsägare och bönder inte fick avverka ek utan kungens tillstånd. Man var t.o.m. ute i landet och stämplade de finaste ekarna. Kronan tillförsäkrades härmed virke till fartyg och större byggnader. Först år 1830 frisläpptes eken. Men redan före Gustav Vasa skyddade landskapslagarna eken, när den växte på gemensamma bymarken eller häradsallmänningen. Men då var det ollonen och svinbetet, som gjorde trädet värdefullt. Den som avverkade en ek minskade byns gemensamma ollonskörd. Olydnaden hos markägarna var emellertid stor mot kronan, och på Styrsö med mindre präktiga träd gjorde man väl som man ville, se mer nedan.

År 1814 vid freden i Kiel överlämnade Sverige Pommern åt Danmark och fick i gengäld Norge. Avträdandet av Pommern gjorde att svenska flottan i ett slag miste sina viktigaste virkesförråd. Ekskogarna i Pommern och runt Wismar hade sedan 30-åriga kriget (1618-1648) varit flottans huvudleverantör av virke. Kronan lät i samband med överlåtandet frakta hem en extra stor seglats av ekvirke för att garantera en förlängd tids behov.

I det känsliga läge som uppstod, gav staten 1819 i uppdrag till överstelöjtnanten vid flottan Johan Aron af Borneman att för flottans räkning besiktiga alla ekar i landet. Under 6 år genomkorsade han landet och skrev 16 stora volymer, som finns bevarade på Riksarkivet. Han drog emellertid redan tidigt slutsatsen att situationen för den svenska eken var katastrofal. De kungliga ekbestånden hade i protest länge misskötts eller saboterats av bönderna, så att träden blev föga lämpade för större byggen.

I samband med frisläppandet av eken 1830 påbörjade kronan ett planteringsprojekt på Visingsö i Vättern, för att på sikt säkra flottans tillgång till ek. 300.000 plantor sattes med början 1834. Efter omsorgsfull skogsvård för att få höga, raka stammar var träden först omkring 1970 färdiga att leverera storvuxen ek till fartygsbyggen, alltså efter en tid av omkring 136 år. Men då var ju detta behov redan borta sedan länge. Den vackra skogen, som idag är ett turistobjekt, levererar dock förnämligt ekvirke till speciella ändamål, som fartygsrepliken Götheborg och Wasamuseet. För Götheborg gick det åt 4.000 kubikmeter virke, varav 75% var ek och 25% furu.

För fartygsbygge var det endast ek som dög. Skrovet måste tåla träfartygens värsta fiende, nämligen trärötan. Men virkesdetaljerna kunde endast nås med träd av vissa dimensioner och växtsätt. Träden måste växa på lämplig mark, de måste stå relativt tätt och kvistas tidigt för att växa rakt upp till en höjd, som tillåter framtagning av tillräckligt långa plank. Till skillnad från barrträd blir lövträdsvirke hårdare ju snabbare det växer. Och på sådana träd blev det snart brist, vilket af Bornemans inventering tydligt bekräftade. Träden behövde vara 100-200 år gamla. För ett större skepp krävdes cirka 2.000 ekar.

Eken på Styrsö, som sannolikt var av betydligt lägre kvalitet än i de bördiga odlingarna för skeppsbyggeri, fick därför en begränsad användning endast för bygge lokalt av små roddbåtar m.m., så länge eken fanns kvar. Den stora expansionen av antalet transportfartyg och varv vid västkusten i samband med sillperioderna måste således tillgodoses med främst importerad ek.

Beskrivning av antal och egenskaper för enskilda trädarter i Skogen

I det följande kommer enskilda trädslag beskrivas. Figur 4 och Tabell 1 från Första Delen visas igen för tydlighetens skull så att man lättare kan följa redovisningen.

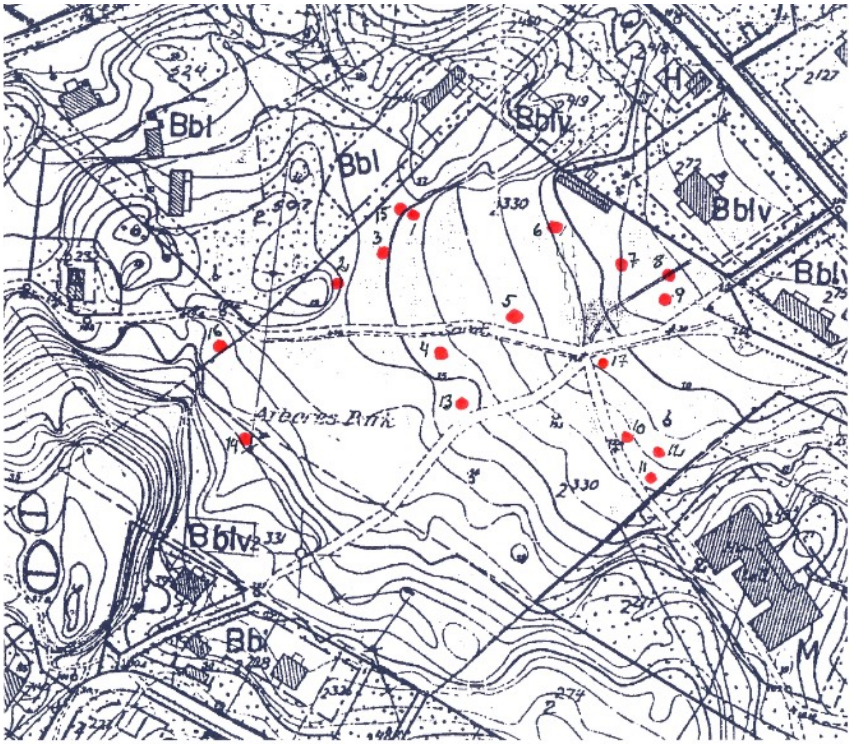

Träd nr	Art	Ålder	Från år	Höjd	Diameter	Omkrets
1	Svarttall	130	1886	32	115	345
2	Svarttall	130	1886	24	60	170
3	Ek	87	1930	23	65	200
4	Tall	110	1906-1907	32	65	200
5	Bok	45	1975	31	65	235
6	Ek	41	1976	34	40	135
7	Lönn	44	1973	35	30	95
8	Al	36	1981	35	40	120
9	Ask	34	1983	35	30	100
10	Asp	41	1976	30	44	135
11	Asp	25	1992	25	35	105
12	Björk	27	1990	38	50	150
13	Oxel	80?	1937	13	40	125
14	Gran	33	1984	8	15	45
15	Vildapel	över 100?	före 1900?	11	30	100
16	Tall	47	1970	19	30	100
17	Vildapel	35	1982	10	15	50

Träd nr 1 och 2
Svarttall, *Pinus nigra*.

Svarttall nr 1, till vänster, är Skogens kultträd. Det planterades 1886 i samband med Sällskapet Arbores bildande. Det står där mäktigt med sin höjd på 32 m och en imponerande omkrets i brösthöjd av 345 cm. Det lutar oroande, kan man tycka, men utöver Tall nr 2, som står mer i lä, är det enda trädet i denna del av Skogen som vägrat falla i det kraftiga vindfånget som uppstod under stormen 1969. Det har stått stadigt sedan dess och tillvuxit kraftigt.

Med Svarttall nr 2, till höger, och stående strax intill, är paret de enda svarttallarna i Skogen. Man kan notera den olika tillväxten hos dessa träd trots samma ålder (se Tabellen ovan).

Svarttall är ett utländskt träd, som är hemmahörande i sydeuropa. Det är ett stort träd med bred krona och grova, utspärrade grenar. Barken är svartaktigt mörkgrå. Den har långa, styva, mörkgröna barr och symmetriska kottar. I Sverige är svarttall mest ett prydnadsträd.

Svarttall nr 1 är en imponerande syn med sina grenar högt upp, lika grova som en medelstor nordisk tall är nertill. Man känner stor respekt, när man vilar vid dess fot!

Skogsek nr 3
Quercus robur.

Ek nr 3, till vänster, är det äldsta lövträdet i Skogen efter Vildapel nr 15. Det står relativt fritt och har därför utvecklat en nästan normal krona. Ett par, något yngre tallar i västra Skogen söder om Årrestigen, till höger, har inte lyckats lika bra med sina kronor. Ek nr 3 är 87 år, har en höjd på 23 m och omkrets på 200 cm.

Antalet mellanstora ekar, som de flesta börjat växa efter 1969, är cirka 160. Ytterligare småekar finns i undervegetationen. Eken är alltså den art, som har flest träd i Skogen.

Ek nr 6 till vänster började växa som planta efter 1969 och står relativt fritt nära Arborestugan, och den har därför utvecklat en medelstor krona, i kontrast till de flesta andra ekar i samma ålder, som har mycket sammanträngda kronor. Med sin höjd på 34 m är den betydligt högre än den äldre Ek nr 3, med 23 m.

Eken kom in till ön flera tusen år efter tallen och björken (Tabell 1). När människan blev bofast (Tabell 1), täcktes ön av blandskog dominerad av tall och björk.

Eken blir grövre än något annat inhemskt trädslag, ofta mer än 2 m i diameter. En fritt växande ek har en mycket omfångsrik och öppen krona. Kvilleken utanför Vimmerby är den äldsta eken med 1000 års ålder och en omkrets av 13 m.

Eken har hög hållfasthet och resistens mot röta. Den har därför använts till båtbygge, broar, staket men även som bärande stommar i kyrkor, slott och herresäten. Ek är vanlig i fina möbler.

Tall nr 4
Pinus sylvestris.

Tallen representeras av nr 4 till höger i bild. Den lutar något efter stormen 2013 men kommer nog stå kvar, precis som Svarttall nr 1. Träden i bild är intressanta, då havsörnen övernattar här. Enligt ornitologer måste dock träden bli ännu större för att bära havsörnens bo, som kan väga ett ton.

Tallen förekommer i landet i varierande former, från korta, knotiga träd vid havet och längs fjällkanten (martallar) till slanka, resliga stammar på hedmarker i inlandet. Tallen är ljusälskande och växer normalt på torra till friska marker. Ett gammalt träd är oftast kvistfritt nertill. Kronan på yngre träd är toppig men blir gradvis plattare med åldern.

Den äldsta tallen på Hornslandet var 757 år gammal år 2004. Gamla tallar finns mest i skyddade områden. I övriga skogsområden avverkas den vid en ålder av 90-150 år. Exemplaren i Skogen är ovanligt storvuxna för sin ålder. Tall nr 4 är 32 m hög med en omkrets av 200 cm. Högsta trädet är dock 39 m, se nästa sida.

I Skogen finns ungefär 130 tallar, där över hälften planterades 1906-1907 och är 110 år gamla. Tallen är efter granen Sveriges vanligaste träd.

Tallen var sannolikt det vanligaste trädet på ön, när människan blev bofast.

Som sågad vara benämns tallen furu. Furu finns angivet i namn som Förö, Furufjällsvägen.

I motsats till lövträden blir densiteten lägre med snabbare tillväxt. Furu har genom tiderna varit det mest använda träslaget i Norden till byggnader, konstruktioner, inredningar och enklare möbler i massivt utförande. Impregnerad furu har använts till skeppsbyggen och småbåtar.

Här är några extra bilder på tallar i Skogen. Panoramabilden överst är tagen från Flaggberget i söder och återger den gröna tallskogen i svackan mellan bergen. I ytskiktet av Skogen till vänster syns en brunaktig rand, som är vissnande löv i september av de mycket snabbväxande bokarna, som alltså redan sträcker sig över tallarna.

I mellanbilden till vänster är Skogens högsta träd, en tall på 39 m, endast 1 m högre än den mycket snabbvuxna Björk nr 12. Den syns sticka upp i mitten på panoramabilden. Den till höger är ett andra välvuxet exemplar av tall. Båda är 110 år och märkta.

Bilden till vänster återger den runda, svarta sprejmärkning, som finns på 55 tallar i Skogen sedan sommaren 2017, flertalet 110 år gamla.

Bok nr 5
Fagus silvatica.

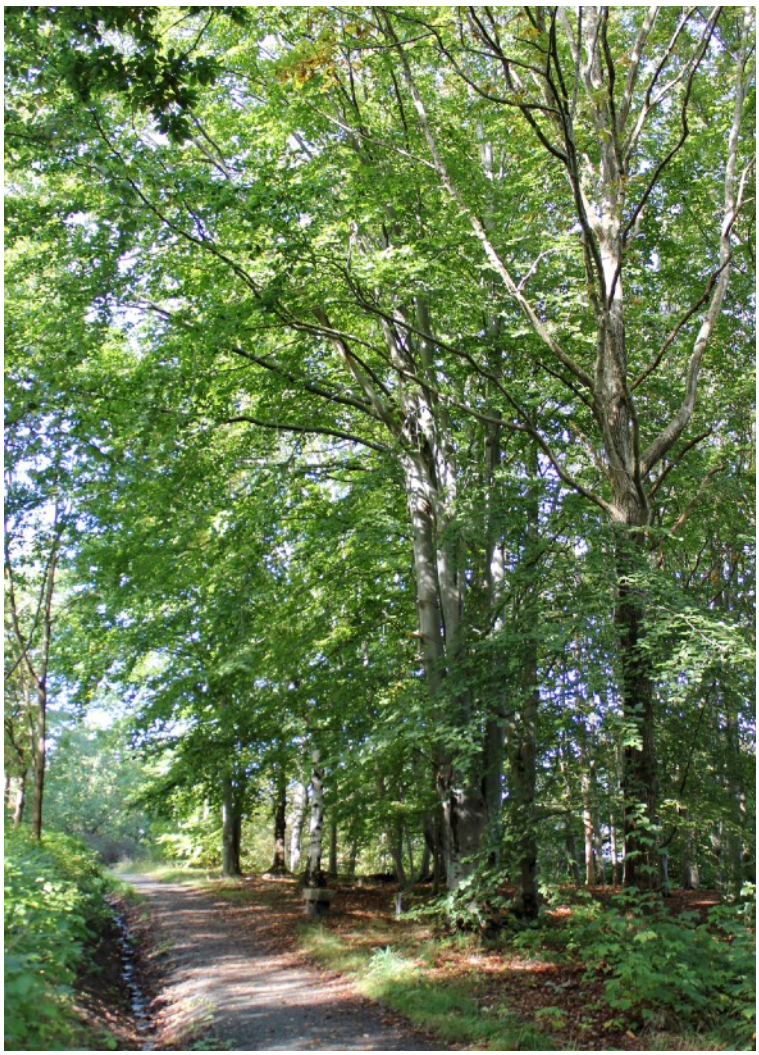

Boken nära stenbänken vid Årrestigen har flera stammar med en omkrets av 235 cm. Den är endast 45 år men redan 31 m hög, ett av de snabbast växande träden i landet. Trädet står i utkanten av bokområdet och har kunnat utveckla lite av bokens kända ”lövkjolar”.

Beståndet med bok planterades efter den kraftiga stormen 1969, då över hälften av tallarna i Skogen fälldes. Numera är det en liten klassisk bokskog utan undervegetation med multnande löv och mycket svamp. Bokollon, som uppträder först efter 40 år, täcker numera marken på hösten.

Boken kom in relativt sent i landet (Tabell 1) och blev dominerande i södra landet först efter Kristus, när den erbjudits öppna, avverkade ytor. Den förekommer upp till Västergötland och norra Småland med enstaka förekomster upp till Mälardalen.

Boken är ett skuggfördragande träd som trivs bäst på djupa mullmarker och kalkrika lermoräner. Marken bör vara kuperad med god vattentillgång. I slutna bestånd kan den bli rakstammig med högt upphissad krona. Ollonår inträffar ungefär vart sjunde år.

I Skogen finns ett 50-tal bokar av lite varierande storlek.

Bokens ved är ströporig med otydliga årsringar och är tung, hård och lättkluven. Böjhållfastheten är hög, och virkets hårdhet överträffas endast av syrén och avenbok bland de svenska träslagen. Bokvirke är dock inte beständigt mot röta och måste impregneras. Virket torkar lätt och snabbt. Det har mycket goda svarvningsegenskaper, och ärvda, runda, små byttor står vanligt på våra hyllor.

Boken användes tidigt till vagnmakerier, tunnbinderier, leksaker och redskap. Virket suger inte till sig fett, luktar inte och ger inte ifrån sig smak och har därför använts till hushållsartiklar, smörkärnor och glasspinnar.

Bokens lättböjlighet genom ångbasning har gjort att den exempelvis använts till böjträstolar. På senare år har bok varit det mest använda träslaget vid tillverkning av möbler och inredningar för offentlig miljö.

Lönn nr 7
Skogslönn, *Acer platanoides*.

Lönnen är det böjda trädet till höger i bilden. Trots den låga åldern på 44 år är den redan 35 m hög men med en diameter av endast 30 cm. Den har trängt sig upp med en mycket smal lövkrona och liknar knappast ex. ”vårdlönnen”, som vi vant oss att se den stående ensam med en vid, utbredd och skuggande krona intill ett hus. Notera dock lönnen strax utanför Skogen på Josefsons tomt vid Arbores väg norrut, se Figur 6 i Första Delen. Ett vackert träd, som kan vara omkring 60 år.

Lönn vandrade in flera tusen år efter björk och tall. Den finns vildväxande upp till norra Värmland och södra Dalarna upp till Ångermanlands kustland. Odlad finns den upp till södra Norrlands inland.

Det finns ungefär 10 exemplar av liknande storlek i Skogen.

Det vänstra, sneda trädet i bilden är en utländsk lönn, tysklönnen, som är rödbladig, *Acer pesudoplatanus*. Det är det enda exemplaret i Skogen och arten var med bland de träd som planterades på ön 1906-1907. I slyn bland undervegetationen finns ganska rikligt med denna lönn.

Lönnen, som sällan bildar rena bestånd, har en begränsad marknad i södra Sverige. Veden är ströporig och hård, medeltung, elastisk samt ofta likformig i strukturen med raka fibrer. Årsringarna är svagt tydliga. Veden är inte beständig mot röta eller insekter. I fuktigt tillstånd blir virket lätt missfärgat av svampar. Beständigheten är låg vid kontakt med mark och vatten.

Massivt lönnvirke har använts till finare möbler, svarvade föremål, sniderier, verktygshandtag, leksaker, gevärskolvar, borstar, slöjdalster. I begränsad omfattning har träslaget använts till parkett och inom fanérindustrin.

Historiskt har lönnvirke använts i stråkinstrument, där s.k. ”fiddle-back”-virke blivit fiolbottnar. Även förr till räfspinnar, sko-pligg och husgerådsartiklar. Virket blir lent och mjukt efter polering eller flitigt bruk. Slevar i lönn var mycket hållbara och skaft till yxor och räfsor lär ha givit mindre blåsor i händerna än andra träslag. Den rödbladiga tysklönnen är ljusare och lättare att bearbeta och har använts till möbler, finare inredningsarbeten och båtinredningar, även till fanérinläggningar.

Al nr 8
Klibbal, *Alnus glutinosa*.

På bilden visas de enda två exemplaren i Skogen. Det till höger, nr 8, som står i utkanten mot Josefsons fastighet, har vuxit mer fritt och har utvecklat ett någorlunda normalt utseende. Det alldeles intill till vänster har en trång lövkrona.

Mätträdet (se Tabellen ovan) är endast 36 år men har redan en höjd på 35 m. I litteraturen står, att alen kan bli upp till 25 m och når sitt tillväxtmaximum vid 70 års ålder. Intressant kan det därför bli att se hur trädet ser ut när det är dubbelt så gammalt!

Alarna står vid det kraftiga diket i ständig fuktighet, som är deras bästa tillväxtlokal. De kan t.o.m. växa i rinnande vatten. Med hjälp av små knölar på rötterna kan klibbalen ta upp kväve ur luften och därigenom förbättra marken. Klibbalen är ljusälskande och föryngrar sig lätt med stubbskott. Bladen förblir gröna när de faller på hösten. Ett av få träslag som inte betas av klövvilt.

Klibbalen är allmän i södra Sverige upp till Värmland, Dalarna och Gästrikland och förekommer även längs hela Norrlandskusten.

Klibbalens virke är inte beständigt i markkontakt men mycket beständigt i vatten. Virket torkar lätt och snabbt med få skador. Det är lätt att bearbeta, klyva, svarva, spika och skruva i. På grund av sin varaktighet i blött tillstånd har klibbalen historiskt använts till undervattenskonstruktioner som dammluckor, vattenrännor, skopor och tunnor. Som exempel kan nämnas att länspumpen på regalskeppet Wasa är gjord av al.

Under 1800-talet användes al som synligt trä till empiremöbler, och man tillverkade alrotsbord som en specialitet. Klibbal användes som blindträ (underlag till fanér) inom möbelindustrin, även blindfanér och som massivt trä till lådsidor och lådbakstycken i finare möbler.

På senare tid har man för möbler i offentlig miljö börjat använda naturell eller betsad klibbal som ett alternativ till bl.a. mahogny. Alens ved absorberar lite värme och lämpar sig till bastuinredningar. Låg tjärhalt och färgämnesinnehåll gör alen lämplig som träkol och rökflis.

Ask nr 9
Fraxinus excelsior.

Bilden visar det största exemplaret i Skogen, endast 34 år och redan 35 m högt och med delad stam och ljust gröna blad i en spenslig, smal krona. Det har konkurrerat sig upp mot ljuset tätt bland övriga träd. Man kan jämföra med asken nere vid Bratten, närmast bryggan. Den är mer än dubbelt så gammal men är endast 26 m hög, och är fristående med en normalvid, kraftig lövkrona.

Ask var ett viktigt inslag i ekblandskogarna och lövurskogarna (Tabell 1).

Det finns 5-10 träd av ask i Skogen. Ask finns även bland slyn i undervegetationen.

Asken är vårt mest näringskrävande trädslag. I litteraturen står att den kan bli 25-30 m hög (jämför ovan 35 m) och få en kvistfri stam på 10-15 m.

Asken växer naturligt upp till Värmland och Gästrikland, vilket sammanfaller med ekens nordgräns.

Veden är hård och seg. Den är inte beständig mot röta. Virket torkar snabbt utan sprickbildning. Relativt lätt att bearbeta och klyva, även böja vid basning (upphettning och befuktning).

På grund av sin seghet och styrka har ask historiskt använts till hjul, hjulekrar, medar och till redskap som räfskammar, räfspinnar, stegpinnar, verktygsskaft, skidor och gevärskolvar.

Den böjliga, ångbasade asken användes till bärande konstruktioner i de första bilkarosserna, järnvägsvagnarna, flygplanen och kanoterna. Även i senare årsmodeller av bilar, som i Volvo Duett, har ask använts som träribbor i lastrummet.

Idag använder man ask till parkettgolv, ledstänger, sportredskap, verktygsskaft, åror samt skalmar till travkärror samt till hundslädar. Massivt trä och fanér används till möbler, inredningar och innerdörrar.

Asp nr 10 och 11
Populus tremula.

Här visas två stora, uppmätta aspar av olika ålder och tillväxt (se tabellen och kartan ovan). Asp nr 10 till vänster är kraftigt växt och står relativt fritt med någorlunda bred bladkrona. Den är 41 år och 30 m hög. Asp nr 11 till höger är endast 25 år och redan 25 m hög. Den står ganska fritt i utkanten av Skogen och har en vacker form. Den står i ett ytvattenavflöde från fastigheterna ovanför, vilket kan förklara den mycket snabba tillväxten i optimal miljö. Det äldre trädet har fått skorpbark medan det yngre har kvar den släta, grågröna ytan långt ner.

Aspen var ett tidigt träd i utvecklingen och uppträdde samtidigt med tall och björk.

I Skogen finns mindre än 10 aspar av denna eller något mindre storlek, och alla är ganska välvuxna.

Man anser att Jesu kors var tillverkat av asp. Det latinska *tremula* betyder darrning, syftande på bladen, som rör sig även i mycket lätt vind på grund av platta skaft. Ordspråket ”darra som ett asplöv” kan tolkas som att darra för ingenting eller att man är riktigt rädd.

Aspen växer på all slags mark men kräver bra mark för att bli av god kvalitet. Den är ljuskrävande och sprider sig kraftigt med rotskott efter avverkning. Den är ett av de mest snabbväxande träden. Älgen äter gärna aspsly.

Asp finns i hela landet ända upp till trädgränsen i Norrlands inland.

Vedens fiberstruktur är rakare än hos något annat svenskt träslag, och fibrerna är längre än hos andra lövträd. Veden behåller sin ljushet. Virket har låg naturlig resistens mot röta och därmed låg varaktighet utomhus. Asp är lätt att såga, skära, klyva och svarva. Asp har en låg egenvikt och har därför använts till exempelvis ok, små bärbara båtar och proteser. Av asp gjordes även takspån, takrännor, laggkärl och byttor. Aspvirke absorberar inte mycket värme och kådar inte, varför det kan användas i bastuinredningar. Största användningsområdet idag är för tillverkning av pappersmassa och tändstickor. Massiv asp är formstabilt och lämpar sig även till möbler med krav på tät passning.

Björk nr 12
Vårtbjörk, *Betula pendula*.

Denna björk är imponerande i sin tillväxt. Den är endast 27 år och har en höjd på 38 m, bara 1 m lägre än högsta trädet i Skogen, och en omkrets på 150 cm. Den står relativt fritt och är vacker med vita grenar i övre hälften. Detta träd och Asp nr 11, det yngsta mätta trädet, som står strax intill, har haft mycket gynnsamma tillväxtbetingelser med klart ytvatten som rinner förbi dem från husen ovanför, samt mycket ljus och lä för vinden. I litteraturen kan stå att vårtbjörken kan bli 30 m hög. Ytvattnet rinner ner i en cementerad brunn några meter från björken. Denna lilla zon av Skogen är nästan subtropisk!

Björken med tallen var de första stora träden, som kom söderifrån efter tundran, flera tusen år innan ädellövträden (Tabell 1).

Det finns ett 20-tal medelstora björkar i Skogen utöver många mindre. Två något mindre än Björk 12 står på var sin sida om porten ut från Arbores väg norrut. De står relativt fritt och har utvecklat mer ostörda lövkronor. Även de har mycket god tillgång till vatten från nära diken och är välvuxna men är nog flera år äldre än Björk nr 12.

Björken är ett ljusälskande träd med djupt rotsystem och trivs bäst på näringsrika marker men även ganska torra jordar. Den trivs däremot inte på täta lerjordar och torvmark. Den invaderar effektivt med fröspridning. Björken kan anta olika former, mest känd är ornäsbjörken (*B. p. dalecarlia*) med sina djupt flikiga blad. Masurbjörk växer långsamt och bildar ofta en knotig och kvistig stamform och är eftertraktad som virke.

Vårtbjörken finns i hela landet utom i fjällskogarna men minskar längre norrut. Virket är inte beständigt mot röta men är lättbearbetat. Björk är det träslag som har det bredaste användningsområdet av alla svenska träslag och har använts till bl.a. möbler, husgeråd, verktyg, slöjdföremål, arbetsredskap och skidor. Masurbjörksfanér användes till bordsskivor och dörrfyllningar. Massiv masur är attraktiv bland konsthantverkare och slöjdare till föremål som skrin, skålar och knivskaft. Björkved är eftertraktad till pappersmassa, och bränslevärdet är välkänt. Nävern används för slöjdning av kont och lurar och som underlag för torvtak.

Oxel nr 13
Sorbus intermedia.

Oxeln anses vara det enda helt svenska (eller nordiska) trädet. Den är en korsning mellan rönn eller tyskoxel och vitoxel och är apomiktisk, vilket innebär att trädet bildar frö utan befruktning.

Oxeln bildades tidigt när rönnen kom. Den är begränsad till Sydsverige. Endast fem träd finns i Skogen.

Man säger att den är motståndskraftig, även mot saltstänk. Emellertid noterade jag efter stormen 1969, när betydande saltmängder blåste in på Skogen, att flera oxlar ganska snart dog längs nordvästra gränsen av Skogen, även på min tomt. Ett träd nära Arboresporten åt väster hade en betydligt kraftigare stam än Oxel nr 13, som har en omkrets på 125 cm och är 80 år. Detta träd kan därför ha planterats tidigt i Skogen.

Oxelvirke är mindre varaktigt och kan vara svårt att torka. Det är mycket hårt och svårt att klyva, även hyvla och såga. Det går att snida och är lätt att svarva. Virket är lätt att polera och ger en vacker yta.

Oxel har använts till maskindelar utsatta för påfrestning, slitage och tryck, ex. gängade spindlar, hyvelbänkar, skruvtvingar, trähyvlar. Tumstockar har tidigare gjorts av oxel. Även käglor och klot. Konsthantverkare och slöjdare har använt det hårda virket till detaljer som knoppar och handtag.

Gran nr 14
Picea abies.

Här inne i ett snår i söder står den största av endast tre granar i Skogen. Den är i mitten av bilden. Här fanns tidigare även en något större gran.

Granen är Sveriges vanligaste träd. Den är skuggfördragande och trivs bäst på bördiga och något fuktiga marker. I Norrland finns en nordlig huvudtyp, som är utpräglat smalkronig med nedåtriktade grenar. I södra Sverige dominerar en sydlig variant med bredare kronor och horisontellt utåtriktade grenar. Granen är vindkänslig på grund av ett ytligt rotsystem.

Granen har sin naturliga sydgräns i norra Skåne och finns idag därovan spridd över hela landet.

Till skillnad från alla andra träd i Skogen vandrade granen ner från norr. Därför nådde den Skåne så sent som 500 e. Kr.

Världens äldsta påvisade träd är en gran, Old Tjikko, som står på Fulufjället i Dalarna (bilden till höger). Man har med kol-14-metoden kunnat bestämma att klonen är 9.550 år, alltså från direkt efter senaste inlandsisen. Med klon menas en genetiskt homogen organism, i detta fallet den ovanjordiska granen och dess rotsystem, som skjuter upp nya skott (se nertill) när ovanträdet dör.

Virket är inte beständigt mot röta och insekter. Levande träd angrips ofta av röta. Virket är lätt att bearbeta, men kvistarna är hårdare än hos furu.

Granen är det vanligaste träslaget för konstruktions- och byggnadsvirke som ex. reglar, limbalkar och utvändiga panelbrädor. Som golvvirke har gran en gammal tradition. Massiva grangolv slits relativt jämnt eftersom veden är homogen och kvistarna är små och många. Gran används till enklare möbler, emballage, spånskivor, träfiberskivor, plywood (som fanér). Udda användningsområden är stegar, flaggstänger och master. Sakta vuxet trä, som har smala och regelbundna årsringar och är kvistfritt och rakt, har använts till resonansbottnar och fiollock vid tillverkning av högklassiga stränginstrument.

Gran var trädslaget för gärdesgårdar och andra stängsel. Gran är helt dominerande råmaterial för tidningspapper.

Vildapel nr 15 och 17
Malus sylvestris.

Vildapel nr 15 till höger står alldeles under Svarttall nr 1, och man ser hur toppen har skadats av tallens gren. Vildapeln kan bli mycket gammal. Åldersbestämningen var omöjlig, då stammen var murken redan 5 cm in från barken. Men trädet har stått i stort sett oförändrat, som jag har sett det i nästan 50 år, och sannolikt är denna vildapel lika gammal som tallen, alltså över 100 år.

Man kan lägga till att det står en ovanligt stor vildapel utanför Skogen vid Brattenvägen 32, alldeles intill plaketten i berget över Gustav Årre. Den måste vara mycket gammal, troligen från före Skogens tillkomst.

Vildapel nr 17 ner till höger är endast 35 år med en höjd av 10 m. Till vänster står en ganska välvuxen ek.

Det finns cirka 5 exemplar i Skogen.

Vildapel kom in relativt tidigt i landet och var viktig som näring, se mer nedan.

Vildapel trivs bäst i öppna, soliga lägen i skogsbryn och hagmarker på helst väldränerad mark. Den tål sträng vinterkyla. Den finns främst i södra Sverige.

Virket har ringa beständighet. Virket är ofta växtvridet och kvistigt, varför det kan vara svårt att bearbeta som större stycken. Vid svarvning får man ofta en slät och fin yta.

Virket används vanligen till konsthantverks- och slöjdalster samt svartbetsade föremål och detaljer. En ovanlig användning är som parkett.

Översiktlig sammanfattning av Skogens innehåll

Man kan grovt se Skogen i tre delar (Figur 1 i Första Delen), en liten bokskog, en övrig lövskog och en tallskog. Av de enskilda träden är eken vanligast med 150 träd utöver mindre plantor. Därefter kommer tallen med 130 träd. Sedan boken med 50 träd och björken med 20 träd utöver många mindre plantor. Sedan minskar antalen med lönn 10, asp 7, ask 5, vildapel 5, oxel 5, gran 3, svarttall 2, al 2, alm 2. I undervegetationen finns slån, liguster, häggmispel, rönn, äkta fläder, druvfläder, en, kryptall, utöver övriga träd som självsådd sly. Hallon, blåbär, björnbär, ormbunke och svamp i allt detta.

Näring från träden

I Figur 2 visas ett antal produkter från träden, vilka fungerat som föda för människa och djur.

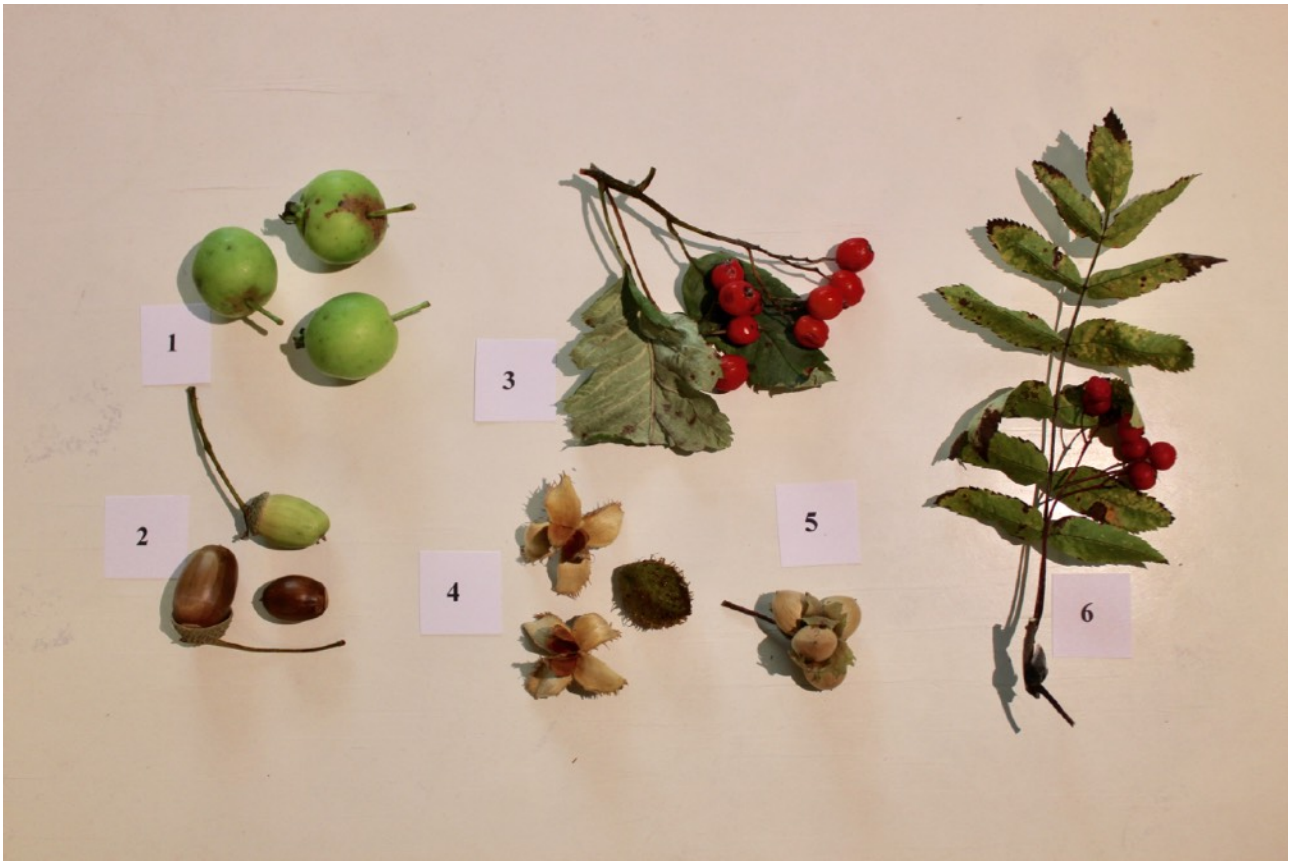

Figur 2. 1: Äpplen från Vildapel nr 15, 2: ekollon, 3: Bär från Oxel nr 13, 4: bokollon, 5: hasselnötter, 6: rönnbär.

Viktigast genom årtusenden har hasseln varit. Utgrävningar av boplatser och pollenanalyser samt rikligt med skalfynd visar att hasselnötter, nr 5, var en bra del av födan för både människa och djur. Hasseln kunde periodvis vara ett rikligt inslag i skogarna. Även de småvuxna, sura äpplena, nr 1, användes. Idag kan man se rådjur i Skogen äta dessa äpplen.

Rönnens, nr 6, och oxelns, nr 3, ganska lika äpplefrukter använde man båda förr i tiden. Idag kan man laga rönngelé. Oxelbären ratas nu och kallas även fisbär, då de sätter fart på magen. Man gjorde även förr brännvin av bären.

Ollonskogar var viktiga för svinhållningen från tidig boskapsskötsel. S.k. ollonsvin strövade fritt under ek och bok. I dag är det huvudsakligen vildsvinen, som nyttjar ollonen. Även ex. hjortar, grävling och fåglar äter ollon.

Faktorer kring Skogens tillkomst

I redovisningen ovan framkommer (se bl.a. boken av domprosten Johan Oedman) att öarna var nästan kalhuggna långt före 1746. Den största konsumtionen var med stor sannolikhet till bränsle för omfattande sillsalterier med trankokning. Sillperioderna började redan på 1400-talet. Men man ransonerade säkert för de boende, även om sannolikt både trä för nybyggnation och spisbränsle kom att behövas fraktas ut från fastlandet.

Som man kan uppfatta från tidiga fotografier från slutet av 1800-talet, såg bilden troligen ganska bedrövlig ut för de besuttna, som började flytta ut till Bratten på somrarna, vana vid planteringarna i Göteborg. Det finns även resebeskrivningar av besökande, som tydligt beskriver som man menar det avskräckande och fula landskapet härute. När samtidigt Kustsjukhuset kom till 1890, lett av Peter Silverskiöld, blev väl motivationen tillräckligt stark för att göra en ansträngning att plantera på ön. Sällskapet Arbores bildades 1886 med en först blygsam etablering av Skogen Arbores med ett begränsat antal svarttallar. Enstaka svarttallar av samma ålder återfinns på privata fastigheter längs Snobbrännan och annorstädes.

Planerna byggdes imponerande ut inför 1906-1907, då 76.500 plantor sattes över hela ön, främst tall och gran, med hjälp av skolklasser från stan och länskogvaktaren. I pråmar fraktade man samtidigt ut massor av jord, som schaktats fram på grund av en snabb husexpansion i Göteborg. Samtidigt blomstrade badortsrörelsen på Bratten med en av norra Europas största restauranger och ett bra turisthotell samt varm- och kallbadhus med attraktiva tångbad. Kungar besökte (se Kungsparken framför Styrsöhemmet med Oscar-signaturen i berget), och noblessen från kontinenten ankrade upp med sina fina båtar utanför. (Min svärfarfar, född 1882, växte upp i Göteborg. Han skrev dagbok, som avslöjade att ett vanligt nöje för borgarungdomarna var att på sommaren ta båten ut till Bratten och spatsera bland kändisarna. Han beskriver även förödelsen, när restaurangen brann ner 1901, och var imponerad av det snabba uppförandet av en ny och större byggnad redan 1902.)

Allt detta gav kraft åt Gustav Årre och Peter Silverskiöld och medarbetare att genomföra projektet. Det måste ha funnits en fräschhet från plantor av barr- och lövträd, som spirade överallt i omgivningarna! Några egentliga träd kunde man dock nog inte se förrän långt senare. Bilder på nya Kustsjukhuset från 1930-talet visar att

planterade tallar då nått upp flera meter. Man berättar även, att får och nötkreatur kunde gå hårt åt de späda plantorna.

”Kiosken”

Man samlades säkert under fina dagar i den växande, fina Skogen och umgicks med musik och förfriskningar. Alldeles innanför Arboresporten åt norr, till vänster när man kommer in, i triangeln innan Arbores väg går ihop med Årrestigen en sträcka, stod förr en pittoresk liten byggnad i trä. Den var sexkantig med vackra väggspeglar, kanske endast 2 meter bred och med en serveringsöppning mot Arbores väg samt en smal dörr vid sidan och hyllor på väggarnas insida. Den var högrest, kanske mer än 3 meter, med ett vackert, runt plåttak som gick upp i en spira, nästan som en liten hatt med brätte. Sannolikt serverade man härifrån förfriskningar, kanske såldes även godis och man hade tombola.

Byggnaden föll i stormen 1969 och skadades, varför den tyvärr höggs upp. Arboresstugan fanns ju tidigt och användes också för fester.

Varför det blev främst barrskog

Det var ju tallen som med all sannolikhet dominerade i södra skärgården innan skövlingen, som skett sedan 1400-talet. Omfattande pollenanalyser i regionen fastställer detta. Denna exakta kunskap var dock inte känd, när planteringarna skedde. Kanske fanns muntlig information förmedlad genom åren? Tallen kanske uppfattades som ett friskt vintergrönt inslag i landskapet? Men kanske Peter Silverskiöld som överläkare på Kustsjukhuset och samtidigt ordförande i Sällkapet 1899-1909, när planteringarna skedde, blev avgörande i valet. I min första rapport, ”Skogsbiologi och Utvecklingshistoria Kring Skogen Arbores” (hemsidan för SIS) redovisas mer om relationen mellan barrskog och botande av tuberkulos på den tiden. Det var barrskogen, inte lövskogen, som producerade ozon, som visats terapeutiskt verksam mot lungsoten.

Varför tallen blev utpekad av medlemmar i sen tid

Det måste höra till denna långa redovisning, som startade upp med anledning av de avverkningsmärkta tallarna, att kommentera fällningen av just tallar i Skogen.

Vid två tillfällen i sen tid har medlemmar önskat avverka mer omfattande i Skogen.

I mars 2007 upptäckte vi, grannar till Skogen, att 29 stora tallar var märkta för avverkning. Man hann fälla 6 av dessa innan frågan löstes akut av Styrelsen. En intensiv mailväxling i tre dagar fick ordföranden att stoppa avverkningen. Efter ett styrelsemöte på plats hänsköts frågan till nästföljande årsmöte, som tydligt avslog en fortsättning på aktionen. Anledningen till avverkningen framkom aldrig öppet, mer än att träden kunde falla i stormarna. Emellertid avslöjades från tillförlitligt håll,

även från skogshuggarna, att anledningen till avverkningen av tallarna var att erhålla bättre utsikt från fastigheterna söder om Skogen. Tallar blir ju normalt högre än lövskog.

Den egentliga och övertygande anledningen till den aktuella, planerade avverkningen i år, 10 år senare, har heller inte framkommit. En tanke var dock att ersätta tallen med ek, som man ansåg vara ursprungsträdet på ön (men se redovisningen ovan). Styrelsen har i mail förmedlat den anförda risken, att träden kan falla i stormen, att ek är trevligare, även att Arbores väg blir ljusare på vintern utan vintergröna träd. Men det är dock återigen fastighetsägare i söder, som önskar avverkningen, inte vi andra.

Som emellertid framförts av sakkunniga, finns det ingen skogsvårdsmässig motivering att fälla de märkta tallarna. Det har även framhållits att glesare skog kan öka vindfällen. Vidare blir detta parti kalt och fult innan en långsam återväxt av små, existerande träd och nyplanterat har skett. Någon har framhållit att bok, som är mycket snabbväxande, är lämpligare att plantera in än ek, i så fall.

Det är nog ofrånkomligt, att man nu skvallrar på ön, att den verkliga anledningen till den föreslagna fällningen även i år är en önskan att få bättre utsikt. Då verkar ju planen logisk.

Framtida alternativ för Skogen

Styrelsen för Sällskapet har klokt omformulerat sin första inställning till en nära förestående avverkning av de 55 tallarna, och man menar nu att Skogens framtid måste utredas. Innan man gör detta, vill jag själv efter denna ganska detaljerade och självpåtagna utredning, samt en del grubblande, redovisa mina egna tankar i all ödmjukhet. Det finns naturligtvis även andra möjligheter än följande tre alternativ.

Alternativ 1. Man fullföljer delvis önskan om fällningen av tallarna. Styrelsen tar emot fastighetsägarnas utredning för avverkningen av 55 tallar, och man verkställer fällning av cirka 40 träd, vilket man tänkt sig kunna tillstå efter en inspektion på plats. Därmed är den akuta frågan löst, och livet fortskrider med Skogsvårdsdagar varje vår och höst. Men hur skulle Skogen se ut efter denna kraftiga avverkning i södra delen? Och hur lång tid skulle det ta för undervegetationen att växa upp? Kan det t.o.m. bli så att en glesare skog är känsligare för vindfällor?

Alternativ 2. Parkmodellen. Detta alternativ är krävande, både praktiskt och ekonomiskt, men kanske lockande. Två tidigare inbjudna sakkunniga menade (se ”Skogsbiologi och Utvecklingshistoria Kring Skogen Arbores”, hemsidan för SIS), att tallarna i Skogen inte utgjorde något problem ur skogsvårdssynpunkt. Många av lövträden, däremot, hade tydligt konkurrerat om plats under sin tillväxt och vuxit ovanligt smalt. Detta dokumenteras tydligt i de föreliggande redovisningarna. Man menade, att en stor insats måste göras, om lövträden skulle få en mer parkliknande status, som många medlemmar kanske tänker sig. Att endast gallra skulle inte bidraga till att de kvarvarande lövkronorna breddades och blev mer normala. Man behöver helt enkelt fälla de trångt stående lövträden med minimala kronor och plantera nytt. Detta skulle innebära att 40-50 år måste förflyta innan Skogen var acceptabelt tillbaka igen.

Alternativ 3. Reservatmodellen. Jag har pratat med flera, både vanliga, engagerade människor och mer insatta i skogsfrågor, om en vettig lösning på Skogen, om den skall vara till glädje i nuet utan långa tillväxtperioder. Man måste ta ställning till en rationell lösning, där ekonomi, både monetärt och rörande medlemmars praktiska och realistiska insatser ingår. Man får göra en konsekvensanalys.

Här gäller främst, att vi även fortsatt vill ha en fin och njutbar variant av Skogen, och redan från snart. Men vi måste även orka sköta om den för optimal inbördes trivsel. Här kommer detta alternativ in, som kanske den enda rimliga lösningen.

Följande kan gälla. Skogen, som den redovisats i utredningen, får fortsätta att växa, vilket den tydligen trivs bra med, men den kräver begränsad gallring. Tallarna i söder mår jättefint och kräver endast lite tillsyn i form av gallring av defekta träd. Alla lövträd växer bra om än trångt, både bok och andra träd. Man får ta bort defekta exemplar och några, som står alldeles för tätt, men låta de övriga få fortsätta växa i sin hopträngda form. Då förblir det ett sammanhängande lövverk i blandning som nu, men tätare och högre. Lövsalen, som finns redan nu, blir bara mäktigare.

Vad kommer då att hända på 50 år? Tallarna blir högre och vackrare, och kanske kan de erbjuda havsörnen att bygga sitt bo på ett tons vikt. Lövträden växer och mognar i sina trånga lövkronor. För de flesta ekarna kan man jämföra med Ek nr 3, som är nära 90 år. De mindre är cirka 40 år, och de kommer om 50 år att troligen bli större än Ek nr 3, alltså med en omkrets på mer än 2 m. Ganska tätt stående sådana träd kan ge ett mäktigt intryck. Redan nu ger ju Skogen som helhet en ganska intressant bild med sina varierande träd, även om flera kan tyckas missväxta, om man har krav på parkmiljö. Skogen kan i denna variant fortsätta att underhållas tillfredsställande i samband med de traditionella Skogsvårdsdagarna, man fortsätter rensa diken, röja sly och ta bort vindfällor. Man bör påpeka att skogar inte kan bli hur höga som helst vid västkusten. Vinden kommer att så småningom hyfsa tillväxten i topparna. Man kan ana att tallarna redan har börjat reagera så.

Jämför med naturreservat

Låt oss göra en utflykt. Den berömda Dalby Hage, som är ett naturreservat utanför Lund, är ett eftertraktat mål, särskilt tidig vår, när den sällsynta nunneörten blommar. Den är, som regeln säger, lämnad åt sin egen naturvård. Träd liknande de i Skogen, som faller, förblir liggande att förruttna för insekter, mikrober och fåglar att ta över. Endast viss röjning sker för de träbelagda stigarna i fuktmarken, där tusentals entusiastiska besökare vandrar runt. Även i en sådan skog blir träden ofta fult vuxna, om man har parken som ideal. Träden kan stå snett och faller själva, eller får tas ner av säkerhetsskäl. Även här på slätten kan det blåsa. Men skogen blir ändå mäktigt vacker, och naturlig! Undervegetationen uttrycker en imponerande mångfald.

Man kan göra Skogen till ett mellanting mellan ett sådant naturreservat och kanske en förlustelselokal liknande den i ursprunget men för oss som lever idag och i morgon.

Kanske kan man tillskapa särskilda trivselplatser i denna vackra sommarskog. Vi kanske t.o.m. kan liva upp förslaget till upprustning av Arboresstugan, som togs fram för några år sedan av en tremannagrupp men som föll på det efterföljande årsmötet.

Slutkläm

Styrelsen med medlemmar och andra bör allvarligt begrunda ”reservatmodellen” (eller en liknande modell). Den kan ha bäst förutsättningar att tillgodose allas önskemål utan allvarliga motsättningar. Den följer Sällskapets intentioner att vårda planteringar på ön, numera särskilt Skogen. Den behöver inte heller gå emot skogsvårdsmässiga bedömningar. Den kan erbjuda olika trivsellösningar under träden. Den blir billig och begränsat arbetskrävande.

Kartläggningen i dessa två rapporter visar även, att Skogen, som den är idag, är en lagom blandskog i balans. Tallen, som var helt ensam i Skogen vid planteringen 1906-1907, umgås nu med ett stort antal klassiska lövträd, även om några arter är fåtaliga. Skogen får härmed tre områden med både olika trädkarakteristika och undervegetationer: bokskogen med sin mörka lövfäll utan sly eller gräs men med en tilltagande svampväxt, den övriga lövskogen med hallon och björnbär, tallarna som vintergröna, mäktiga kolonner mot söder med blåbärsris under.

Styrsö i september 2017

Mina saliga föräldrar, jordbrukarna, tillägnas detta lite udda fältprojekt i botanik!

Karl-Anders Karlsson
Professor emeritus
Brattenvägen 32B

De 17 uppmätta träden kommer att förses med en rödfärgad aluminiumbricka med trädets nummer på, så att den intresserade kan leta upp det aktuella trädet för en inspektion. Den preliminära planen är att till Konstrundan 2018 lägga till utvald information från innevarande två dokument som en poster vid varje träd. Andra medlemmar har även tankar kring en mer underhållande del samtidigt!

Avgörande litteratur för de utredande delarna med kritiska fakta har varit följande.

Styrsö Socken. Ur dess historia från forntid till nutid. Folke Danbratt, Nathan Odenvik. Styrsö Kommun, 1966. Digitaliserad 2016, se Styrsö Sockens Hembygdsförening, www.styrso.nu.

Sveriges Historia. Dick Harrison (huvudredaktör). Norstedts, 8 delar.
Främst Del 1: 13.000 f.Kr. - 600 e.Kr, Stig Welinder, 2009.

Chorographia Bohusiensis, Thet är BohusLäns Beskrifning, af Johan Oedman 1746.

Arkeologi i Norden. Göran Burenhult (redaktör). Natur och Kultur, Del 1 och 2, 1999.

Nordiska Träd och Träslag. Torbjörn Dahlgren, Sven Wistrand, Magnus Wiström. Arkitektur Förlag AB, Centraltryckeriet Borås, 1996.

Jag har naturligtvis sökt omfattande på Internet. Informationen här är varierande pålitlig, och Internet har därför fått lite av dåligt rykte. Men där finns naturligtvis imponerande mycket, som är sakligt och väl dokumenterat, skrivet av sakkunniga forskare eller kritiska lekmän och presenterat i trovärdiga sajter, från universitet, bibliotek, statliga arkiv, länstyrelser, vetenskapliga magasin, övriga tidskrifter och arkiv, m.m., m.m. Jag har här hämtat information om sillperioderna med sillsalterier och trankokning, om skeppsbygge och ekens användning, om träd och övriga växter, om användning av virke m.m. När det gäller arkeologi och trädens och människans utveckling i landskapet med tiden har jag dock hållit mig till ovanstående, specificerade, vetenskapliga böcker i arkeologi och historia.

Appendix

En snabbinventering av övrig plantering på ön

Det välbesökta, vilda skogslandskapet på södra delen av Styrsö mot Brännholmsviken ger ett mäktigt intryck och blir en stark upplevelse, när man strövar runt. Numera finns flera naturstigar, som tillåter besök genom hela ytan, även om det är snårigt. Allt planterades 1906-1907, skogen är alltså 110 år och verkar orörd. Inventeringen visade inte en enda ek, som om cirka 100 år kan förväntas ge ett träd lämpligt för fartygsbygge (se diskussionen under skeppsbygge, sidan 6).

Dominerar gör tall, björk och ek, även gran. Al, alm och sälg finns, men övriga lövträd lyser mest med sin frånvaro, men se nedan. Av de utländska, planterade träden finns svarttall i ett stort antal exemplar, de övriga sex barrträden finns som enstaka exemplar, koloradogran, cembratall, gultall, blågran, vitgran, lärkträd. Några exemplar av idegran påträffades, en barrväxt som tidigt kom in när inlandsisen drog sig tillbaka. Man kan notera, att de lika gamla tallarna i Skogen Arbores har vuxit till bättre än de härute. I den nordvästra delen har emellertid träden vuxit bättre, och tall och björk når här högre än söderut. Här finns även martallar. Aspen är här ett tydligt inslag. Mäktiga, föråldrade snår av kryptall, troligen bergtall, en sandbindare, ger ett trolskt intryck. Någon oxel finns.Vid gamla soptippen finns äkta fläder med massor av bär. I denna delen finns även soffor monterade längs naturstigarna.

När man ser denna, helt förvildade skog, blir man lite nyfiken på, hur de resonerade då, för över 100 år sedan, de driftiga människorna, som ändrade på hela öns utseende. Tänkte man sig ett fritt växande ”naturreservat” på halva ön, när man formulerade Sällskapets intentioner att ”anlägga och underhålla skogs- och parkplanteringar”? Jag tvivlar på det. Man föreställde sig nog, att efterkommande medlemmar och andra skulle följa ambitionen att underhålla planteringarna med nödvändig gallring och röjning. Men tur var ju att detta inte gjordes. Nu har vi ju istället detta magiska landskap att tillgå!

Det är ett privilegium för oss på ön att ha detta naturområde. Att det blivit mer tillgängligt på senare år med naturstigar och soffor måste vi tacka ”Stigfinnarna” för!